

ВСТУП

Актуальність цієї праці впливає з перспективи майбутнього душпастирювання. Священику необхідно мати добрий фундамент, який може, і повинен формуватись на творах святих Отців. Святитель пише цей трактат в епоху становлення християнства, тобто у час боротьби з поганством та різними лжевченнями. З проголошенням Медіоланського едикту християнство вийшло з катакомб, почало розвиватись, проте залишилась велика кількість прихильників юдаїзму, поганства, які бажали відродити стародавні культу. У трактаті Велике огласительне слово (Λόγος κатηχητικός) є основні інструменти для розуміння християнства та апології проти відповідного негативного впливу.

У наш час також можемо зустріти схожі виклики. Це стосується різноманітних сект, нових релігійних рухів, які містять у собі еклектизм. Таким чином до християнства домішуються містичні культу Сходу, а також існує загроза зростаючого секуляризму. Богословська система, зібрана у Григорієвому «Катехизмі» (у багатьох редакціях зустрічається саме така назва) слугує міцним щитом віри, адже як у часи Григорія для катехитів, так і для нас — майбутніх пастирів, є надзвичайно необхідна. Завдяки своєму хисту, як ми можемо помітити читаючи твір, автору вдалось поєднати складність догматичного вчення з простотою художніх образів. Таким підходом Ніський притягує до себе, сприяє осмисленню власної екзистенції, а також викликає бажання спасатися. Бібліографія, котрою ми послуговувались була у достатньому обсязі. Наше дослідження йтиме у такому руслі: ключовим, беззаперечно, є трактат Велике огласительне слово. Оскільки весь твір структурований на 4 частини, тому доцільно вибрано метод аналізу основних тем. Вони немовби червоною ниткою проходять у дипломній роботі. Для впровадження у добу великих суперечок, про що описується у першому розділі, потрібно ґрунтовне розуміння ситуації у якій опинилось Православ'я. Таким чином для цього використовуватимемо дослідження Константина Скурата Золотий век святоотеческой письменности, Анатолія Спаського История догматических движений у епоху Вселенских Соборов, Олександра Бриліантова Лекции по истории древній Церкви, Миколи Сагарди Лекции по патрологии, Лева Карсавіна Святыя отцы и учителя Церкви, Василя Болотова Лекции по истории древній Церкви, Дмитра Тихомірова Св. Григорий Нисский как моралист. Поруч із наявними працями російських богословів минулого століття, маємо намір використати дослідження сучасних іноземних авторів. Це сприятиме ширшому баченню проблематики твору, а також кращому розумінню самого Святителя. З поміж головних варто підкреслити таких авторів як Клаудіо Морескіні История патристической философии, Луїджі Падовезе Вступ до патристичного богослов'я, Ленка Карфікова Святитель Григорий Нисский. Бесконечность Бога и бесконечный путь к Нему человека, владика Лур'є История византийской философии, о. Йоан Мейендорф Введение у святоотеческое богословие, архимандрит Кипріан (Керн)

Золотой век святоотеческой письменности, Mario Naldini La Grande Catechesi di Gregorio di Nissa, Роберт Вилкен У пошуках обличчя Божого, Яннарас Спітеріс Спасіння і Гріх у східній традиції, Владислав Гриневич Надія не зрадить та інші. Слід також підкреслити важливі електронні статті і напрацювання о. Валентина Асмуса, о. Івана Гаваня, о. Мирона Бендика, о. Романа Федька, які полегшать аналіз трактату, і в цілому сприятимуть здійсненню синтезу і порівнянню з іншими Отцями та богословами.

Для висвітлення праці наш екскурс побудуємо за таким алгоритмом: перший розділ, який має назву Огляд доби святого Григорія Ніського містить у собі три пункти. Доречним буде поглянути на основні події, та на декілька цікавих моментів із життя Святителя. Таким чином буде здійснена спроба ознайомити читача з постаттю Святого. Згодом, у другому пункті здійснимо окреслення стану богословського розуміння Бога, Його Природи. Даний огляд стосуватиметься ключових історичних моментів до I Вселенського Собору і опісля. Ми свідомо відмовляємось від панорамного історичного екскурсу, адже по-перше, тема наукової роботи несе у собі інше завдання, а по-друге, розкриття відповідної проблематики міститиме великий обсяг інформації. Тому історична розвідка буде скерована до вибірових моментів, які краще підведуть до основних тем трактату. Крізь призму анафематизмів, котрі були проголошені на II Вселенському Соборі, буде здійснено окреслення єретичних течій. Також детально відображатиметься вся генеза аріанства з її подальшим розвитком. У період церковних баталій існувала велика кількість захисників Православ'я, тому цікавою буде позиція Олександра Олександрійського та Атанасія Великого.

Спробуємо простежити розуміння поняття οὐοία та οἰοοισιος у історії. Здійснений кападокійський синтез вирішив проблеми поєднання єдності у різноманітності Осіб у Божій Природі. Завдяки впровадженню поняття ιῦβοττοσις Отцям вдалось назавжди відкинути модалізм і політеїзм, які домішувались до істинної віри.

Другий розділ, який доречно названий Богословські теми твору Григорія Ніського є серцевиною праці, тому покликаний відкрити богословську парадигму Святителя. Даний розділ, подібно як і перший, містить 3 пункти. В першому пункті проливається світло на триадологію Григорія. Автор звертаючись до невіруючих (така полеміка буде супроводжуватись на протязі цілого твору), закликає до розуміння Божества як досконалого і самодостатнього буття. Дана апологія звернена до маніхейців, котрі навчали про злого бога, що створив світ. У ході розгляду основних віх триадології варто поглянути на розуміння походження Сина, Його відношення до Отця. Для цього ми використовуватимемо влучні анатомічні образи автора. Завдяки таким образам як слово — розум, Григорій розв'язує проблему реляції Сина з Отцем, а також походження Сина від Отця. Не менш геніальними є поєднання образів подиху — слова, через які Святитель доводить божественність Святого Духа. Проте всі презентовані уявлення несуть у собі лише краплинку істини про велич Несотвореної Трійці. Натомість Григорій, у руслі святих Отців, закликає до антиномічного погляду на Божественну Природу Осіб.

У ході розгляду антропології Григорія, котра представлена у другому пункті, запропонуємо антропологічну ретроспективу. Поглянемо на творіння від моменту його створення як образу Божого до стану впалої істоти. У даному розділі презентуватиметься погляд на зло та його генезу. Найкраще цей феномен висвітлюється відповідною сентенцією: «Зло – це гріх. Усякий же гріх [...] не існує само собою і не буває незалежним, має таку відмінну рису, що він є браком добра» .

Ангел, який первинно був створений Господом для служіння, заздрячи людині, впав у

ненависть. Як побачимо у представленому порівнянні, ангел — денниця, відірвавшись від скелі впав у безодню. Автор Великого огласительного слова описує всі злодіяння лукавого, котрий, немов вода, що гасить вогонь Божої благодаті. Слід звернути свою увагу на те, що зло виникає також зі свободи людини, яка через нерозум, або підміну добра, вибирає зло. Трагічний стан для людини не є фатальним, адже ласкою Божою їй дарується можливість вмирання (біблійний образ шкіряних одягів).

Третій пункт міститиме в собі поєднання кількох структурних елементів, а саме христології та позиції Святителя щодо Святих Таїнств Хрещення і Євхаристії.

Відштовхуючись від IX- го, і до останнього LX розділу трактату, спробуємо поглянути на сотеріологічну проблематику: Воплочення Слова та спасіння людини. Таким чином крізь призму Христової жертви буде представлено спасительну місію Бога, Який проявляє Свою Премудрість, Благість та Справедливість. Поєднання двох природу у Христі, дія Христова, яка виявляється у Таїнствах, погляд на страждання, контроверсійна тема апокатастази, а також низка інших позицій міститимуть важливу складову для повного висвітлення даної наукової роботи.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи дану дипломну роботу, слід наголосити, що трактат Григорія Ніського був важливим для підготовки оглашених до Таїнства Хрещення. Тут викладені всі правди віри, котрих як колись, так і тепер належить дотримуватись. Христос як правдивий Бог і досконала людина підводить впалого чоловіка до первісного стану. Своїм Воплоченням і Воскресінням дає можливість нашому відродженню.

Отож, на початку дослідження ми ставили за мету показати богословський синтез Григорія, який був звершений у трактаті Велике огласительне слово. Дана робота була поділена на 2 розділи.

Перший розділ є пізнавальним, адже перш ніж заглиблюватись у твір, потрібно було ознайомитись з історичним контекстом у якому перебував Святитель. Єретичні думки, зокрема савеліанство, модалізм, аріанство, а також прояви еллінізму та юдаїзму, потребували аргументованої позиції. Таким чином завдяки дослідженням богословів ми відкрили основні богословські позиції захисників Православ'я, серед яких було виокремлено Олександра Олександрійського та Атанасія Великого. Їхнім завданням, як і інших Отців — було відстоювання чистоти віри. Ми відкрили богословську парадигму Олександра Олександрійського стосовно єдиносущності, яка виражається як вічність Сина у Отці. Відкидаючи погляд Савелія та Валента, котрі визнавали родження Сина із несущого (εξ ούκ όντων), Олександр називає Христа правдивим Сином і Богом. Атанасій Великий відстоював термін ομοούσιος, виходячи з тези про вічне родження Сина і Слова Божого, Який походить з Природи Отця. Він, як ми могли читати у даній роботі, твердив: відкидаючи єдиносущність Сина Отцю, знищуємо християнство, а відтак позбавляємось спасіння.

Дослідження богословських думок поборників єресей, зокрема аріанства, стали для нас

необхідними, адже попри свою оригінальність, являлись богословським тлом для кристалізації богослов'я Григорія Ніського. Так, завдяки кападокійцям, був здійснений синтез. Поєднуючи єдність і різноманітності 3 реальностей, Отці здійснили переворот. Досліджуючи церковні реалії, ми зустрілись з різноманітними ересьми, основні думки яких представлені у дипломній роботі. На II Вселенському Соборі, у якому брав участь Григорій Ніський, святі Отці проголосили анафематизми. Таким чином всі віровчительні помилки було подолано.

Аналізуючи другий розділ, ми ознайомились з основними правдами і догмами віри. Катехуменат у часи Святителя Ніського приймався у старшому віці і не був швидким процесом, як це спостерігаємо сьогодні. Таким чином підготовка до Хрещення вимагала і часу, і знань. Катехити, тобто вчителі, що впроваджували новоохрещених у віру, отримували знання (наприклад трактат «Катехизм») для апологетичних цілей.

Богослов'я Трійці, яке ми розглядали у першому пункті, відкрило апофатичний аспект пізнання Божої Природи. Послугуючись різноманітними образами, Ніський демонструє аргумент на користь божественності Сина і Святого Духа та відкриває взаємовідносини між Ними. Відтак Святитель синтезує думки апологетів, роблячи їх простішими для розуміння. У даному пункті Григорій оспівує велич людини і показує її божественні риси, які отримує від Творця. Слово, Премудрість, Могутність через надмір любові творить людину. Таким чином Словом Божим твориться Всесвіт, а людина, натомість є причасницею всіх дарів. Створення людини було задумано для вищих цілей: поєднати у ній чуттєвий і розумовий світ.

«Де тіло непідвладне пристрастям, де богоподібність душі» ? – такими словами, як пише Григорій, намагались оскаржити Христову науку, що підкреслювала присутній образ Божий у людині. Таким чином Святитель викладає свою знамениту антропологічну систему.

Вартий уваги його погляд на зло, та його генезу. Головною причиною виникнення зла є нерозум, котрий замість доброго вибрав лихе. Властиве аргументування Святителя з'являється як апологія проти маніхейів, котрі вважали Бога творцем зла. Джерелом жалюгідного стану людини є не Бог. У іншому місці Святитель зображає зло як відсутність добра: «Бо як зір — діяльність природи, а сліпоту — втрата природної діяльності, так і чеснота протилежна до гріха. Неможливо уявити іншого походження окрім браку чесноти» . Ніський вважає, що гріх наче темрява, що настає тоді, коли зникає світло. У момент сяяння світла темрява неможлива.

Досліджуючи трактат Григорія, ми відкрили багатство образів до яких вдається автор. Той хто був покликаний до служіння Богу, «кому дано в частку нагляд над усім надземним» впав у ненависть і гордість. За аналогією з Августином, Ніський підкреслює гордість і заздрість лукавого щодо людини, бажання відвернути її від Блага. Автор Великого огласительного слова описує впавшого ангела (Сатану), як камінь, що затаївши від тягару злоби, впав у безодню. Ще одною візуалізацією діяння лукавого супроти людини є образ свічки на котру діє вода. Згідно цієї аналогії, свічка що містить у собі гніт і олію, не дає властивого світла через те, що до олії домішується вода. Світло є відображенням Божої благодаті, вода — дія зла.

Сотеріологічний аспект, який презентується у останньому пункті роботи, виявився не менш творчим від попередніх. Григорій, як і його попередники Оріген та Василій Великий, підхоплює ідею жертви і так званого договору. Сама ідея є нелогічною і заслужено критикована Григорієм Богословом, проте Ніський, віддаючи шану

попередникам, вживає її. У творі вона несе виключно катехетичну місію і є прекрасним образом Божої ікономії. Христос, наче риба стає приманкою (τῷ δελείατι τῆς σαρκὸς) для захланного ворога. Диявол не спромігшись втримати жертву в собі, «випльовує» гачок з приманкою [Христа] (τὸ ἄκιστρον τῆς θεότητος) і разом з Ним і ув'язнене людство. У трактаті помітним є певний обман зі сторони Бога, проте Григорій трактує це як вияв Божої Премудрості та Справедливості.

Спасительними діями, тобто Воплеченням і Воскресінням Христос повертає людину до свободи. Господь є Лікарем, Котрий Своєю смертю, а відтак у Воскресінні, немов «якимось клеєм» скріплює роз'єднані смертю тіло і душу.

Синтезуючи думки Отців і богословів, зокрема Орігена, Григорій стверджує про апокатастазу всього творіння. Таким чином, надіючись на вселаскавого Бога, допускає лікування і диявола. Процес оздоровлення є тривалий, але не вічний, тому і пекло тимчасове. Як твердить у своїх теологуменах: «Христос — Спаситель остаточно перемагає і всіх приведе до Отця».

Завдяки дії Воскреслого Христа у Церкві відбувається переображення людини. Таким чином у Таїнстві Хрещення триразовим зануренням у воду відтворюємо момент триденного погребення і воскресіння. Тому діючи за Старшим [Христом], як описується у Великому огласительному слові, разом з Ним помираємо і воскрешаємо.

Насамкінець трактату ми пізнали вчення про Євхаристію, яке також несе у собі оригінальність. Святитель творить так звану фізіологічну теорію. Завдяки ній здійснює спробу пояснити процес переміни хліба і вина у Тіло і Кров Христову. Дане перетворення, на думку Ніського, відбувається за таким принципом: хліб і вино, яке споживаємо стає нашим тілом. Григорій наводить паралель між освяченням Дарів у Таїнстві Євхаристії і споживанням хліба і вина, яке перетворюється у Плоть Христову.

Їжа, яку споживає Христос стає Тілом, аналогічно відбувається у Таїнстві Євхаристії: завдяки освяченню Божим Словом і молитвою хліб і вино перетворюються у Тіло і Кров Господню. Таким чином Христос у Євхаристії з'єднується зі всіма вірними через Тіло, яке складається з хліба і вина. Причащаючись Тіла і Крові Христової у Євхаристії, а у Хрещенні триразовим зануренням у воду, стаємо єдиним тілом з Христом. Єднання з Ним дарує нам безсмертя і частку нетління. Теозис людини можливий тільки тоді, коли людина розумом вибере віру в Пресвяту Трійцю та вчинить « Її вождем власного життя» . «Велике огласительне слово» Григорія є актуальним і в наш час, адже містить важливі напрямні, котрі слід використовувати для сучасної катехизи. Таким чином у даній дипломній роботі ми здійснили систематичний та змістовний дискурс у якому представили ікономію Божу, антропо-, космоцентричність Христа та шляхи для осягнення теозису людини.

Дана дипломна робота являється скромним намаганням зібрати основні ключі для розуміння Бога та людини. Висвітлені теми праці не претендують на вичерпність, тому робота є радше мотивацією для подальших досліджень як самого Святого Григорія, так і багатства його спадщини.